

HALLÄNSK SJÖFART I DANSKA ARKIV

Au

ALBERT SANDKLEF

Den tidligere chef for Varbergs Museum, fil. dr. Albert Sandklef, har bl. a. gjort sig fortjent ved sine omfattende bidrag til Hallands historie. Her behandler han det interessante kapitel „bondesejladsen“, dvs. søfart drevet som binæring af bønder. En righoldig kilde har kæmnerregnskaberne fra Ålborg i 1500- og især 1600-tallet været, idet de har registreret talrige søfarende bønder fra Nordhalland, som sejlede på Ålborg og her betalte bropenge. Disse lister, suppleret med regnskaberne fra Varbergs len, giver et godt begreb om bondesejladsen i de sidste tiår, da Halland endnu var en dansk provins.

I ÄLDRE tid var Halland ett magert landskap. Man saknade nödiga redskap för dränering av sankta marker, och odlingen omfattade därför enbart de högt belägna, självränerade morän- och rullstensåsarna. Där var jordmånen fattig på både humus och mineralämnen. Skörden blev mycket svag, vilket omvittnas från många olika håll, bl. a. av de båda kommitterade, som av landshövding G. Tungel år 1687 utsågos att rannsaka jordagods i Halland. De båda voro lantmätaren Johan Söderlingh och häradshövdingen Gerlindh, och de funno att jordens avkastning var betydligt sämre i Halland än i de delar av mellersta Sverige som de tidigare stiftat bekantskap med.

En av de allra sämsta socknarna när det gäller jordens avkastning var Onsala i Fjäre härad.

Den svaga avkastningen av jordbruket i Halland gjorde det nödvändigt för bönderna att skaffa sig extra inkomster av binäringar. I sydligaste Halland hade bönderna i Hishult, Knäred och Veinge sedan gammalt idkat järnhantering. Ställvis förekommande myrsmalm

liksom ofta förekommande järnockra, ofta kallad ör, nyttjades som råvara. Eljest var hemslöjd av olika slag vanligast bland de halländska böndernas binäringar.

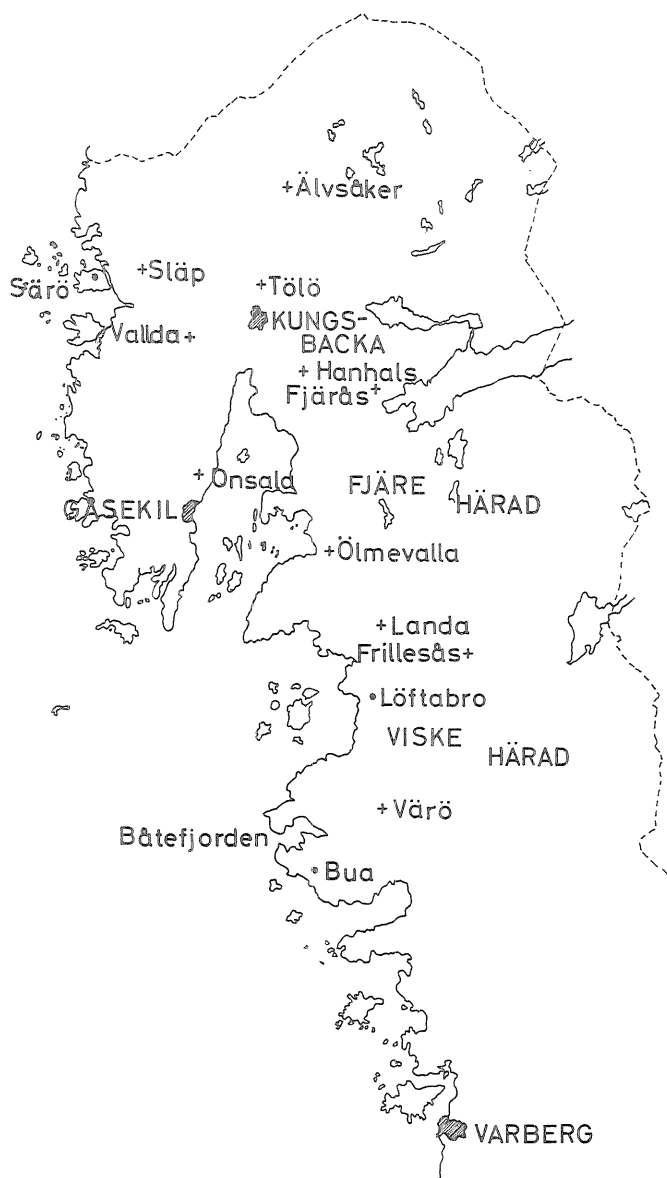
Men i norra Halland, där det fanns hamnmöjligheter, började bönderna på ett mycket tidigt stadium att segla i fraktfart längs kusten och tvärs över Kattegatt, snart nog in i Östersjön eller över Nordsjön till Nederländerna och de britiska öarna, senare till Frankrike, Portugal och Spanien. Och slutligen ut på världshaven.

I Onsala socken finns i dag en by med namnet Köpstaden. Namnet tyder på att här funnits en handelsplats, och den bör rimligen ha varit beroende av sjöfarten i orten. Vid nuvarande Gottskär fanns före 1539 en stad med namnet Gåsekil. Den låg vid norra Hallands bästa hamnplats. Anledningen till att staden upphörde att vara stad var den, att kungen önskade att Varberg skulle vara den enda verkliga köpstaden i Varbergs län. Därför drog han in stadsrättigheterna för Gåsekil och Kungsbacka. Sistnämnda stad återfick snart nog sina privilegier, men Gåsekil försvann definitivt ur städernas rad.

Sedan 25 år har jag studerat material i svenska arkiv rörande den gamla sjöfarten i norra Halland. Det viktigaste materialet består av de fribrev och sjöpass kommerskollegium utfärdade, liksom de attester härför som magistraterna i Kungsbacka och Göteborg utfärdade. Vidare innehålla Göteborgs tolagsräkenskaper ett mycket betydelsefullt material. Det skulle föra för långt att här ens räkna upp alla de källor i svenska arkiv, som äro av betydelse för den gamla halländska sjöfartens historia.

Denna sjöfart bedrevs av bönder, ursprungligen som binäring, men snart nog blev sjöfarten för många av dess utövare den viktigaste näringen, ur ekonomisk synpunkt vida överlägsen det magra jordbruket. Följaktligen präglas sjöföfarbygden i norra Halland av en rikare byggnads- och inredningskultur än övriga bondebygder i provinsen.

Det är omöjligt att med säkerhet avgöra när bönderna i norra Halland började segla i fraktfart. När det i kung Valdemars jordebok sägs att en särskild skatt skall betalas av Tölö gård med invånarna

Kartskiss över Nordhalland med angivande av de i texten omnämnda ortnamnen. — Teckn. av John Hansen.

The northern part of the province of Halland (Sweden), until 1645 a Danish province.

Sammandrag av halländska skeppa

År	Osäkra	Halland	Berget	Båtefjord	Falkenberg	Fjäre	Getinge	Halmstad	Hanhals	Harplinge	Hvaria	Kullen
1575	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1583	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1586	—	4	—	5	—	3	—	5	—	1	—	—
1587	—	4	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—
1588	—	21	—	5	—	—	—	1	—	—	—	—
1589	(1)	7	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—
1591	—	13	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
1592	—	4	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
1594	—	45	—	1	—	—	—	1	—	—	1	—
1595	(6)	11	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1
1596	(3)	6	—	—	—	1	1	4	—	—	—	—
1597	—	9	—	9	1	8	—	2	—	—	—	—
1598	—	1	2	3	—	4	—	3	—	—	—	—
1599	(1)	11	—	4	—	3	—	—	—	—	—	—
1600	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
1601	—	3	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
1604	—	22	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—
1605	—	6	—	5	—	1	—	—	—	—	—	—
1606	(1)	11	—	6	—	—	—	—	—	—	—	—
1637	—	3	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—
1643	—	1	—	5	—	—	—	2	—	—	—	—
1647	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1660	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa:	(12)	193	3	48	3	25	1	21	1	1	1	1

i Onsala – *in Thole mansio cum incolis de Othænsæle* – till et belopp av 20 mark silver, är detta en skatt helt utanför böndernas ordinarie avgifter. Häradets hela skattesumma var 103 mark 16 örtugar, inklusive nämnda 20 mark, och Tölö gård med invånarna i Onsala betalade alltså en extra skatt som utgjorde nära 20 % av totala skattebeloppet. Tydligt fingo Tölö gård och invånarna i Onsala därjämte deltaga i erläggandet av 83 mark 16 örtugar. Frågar man efter anledningen till denna betydande extrabeskatning, är det vanskligt att

Ålborgs räkenskaper 1575-1660.

Kungsbacka	Laholm	Landa	Löftabro	Onsala	Släp	Särö	Tölö	Vallby	Vallda	Varberg	Veddige	Värö	Summa
-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
-	2	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	2	16
-	-	-	-	1	10	-	1	-	8	1	-	-	39
-	-	-	1	-	22	-	-	-	6	3	-	1	43
-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	2	-	1	37
5	-	-	1	-	6	-	-	-	-	2	-	-	24
1	2	-	1	-	4	-	-	-	-	3	-	-	26
2	2	-	1	-	6	-	-	-	-	4	-	-	20
6	3	1	2	-	3	-	-	-	1	3	-	-	67
-	2	-	6	-	11	-	-	-	-	5	-	3	52
4	8	-	3	-	16	-	-	-	2	-	1	6	55
7	4	-	2	-	13	-	-	-	-	5	1	3	64
3	5	-	-	5	21	-	-	-	7	3	-	-	57
-	3	-	2	2	11	-	-	-	2	-	-	-	39
-	1	-	1	-	7	-	-	-	2	-	-	-	12
-	-	-	1	-	4	-	-	-	5	-	-	-	15
1	-	-	2	-	2	-	-	-	-	4	-	-	33
4	2	-	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	21
1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	1	-	-	22
1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9
2	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	-	-	14
1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
38	39	2	25	8	144	3	1	1	33	38	2	16	673

ge ett svar. Efter noggrann undersökning av tänkbara orsaker förefaller det mest sannolikt att skatten skall erläggas för betydande inkomster av sjöfart.

Därefter är det medeltida materialet synnerligen tunt. På 1500-talet komma enstaka uppgifter om halländsk seglation. Bl. a. en kunglig förordning att de halländska bönderna icke ägde rätt att segla med större fartyg än 12 alnars köl. F.ö. ha uppgifterna i danska arkiv visat sig vara synnerligen fåtaliga.

Hösten 1965 fann jag i Landsarkivet i Viborg k emnerregnskaber for Budolfi sogn, Ålborg, från 1575, spridda  r till 1665.¹ I dessa r enskaper utgjorde *bropenge* den ojämförligt största posten, och h r förtecknas alla de främmande skeppare som legat vid kaj i Ålborg.²

H r uppträdde en mängd skeppare från Halland, tydligen mest från norra Halland. 673 poster ha bokförts, men det är naturligtvis inte 673 olika skeppare. Många av dem återkommo ofta.

 r 1575  r antalet halländska skeppare endast 4, varav en från Landa, en från Laholm och de övriga två från Halland utan närmare bestämning. Detta sistnämnda återkommer ofta; kanske ha skepparna uppgivit ett ortnamn som verkat alltför främmande för skrivaren, och så har han skrivit Halland, som var lätt att skriva och att komma ihåg. Men det  r förargligt f r den sentida forskaren, som gärna velat veta närmare om proveniensens.

Ifråga om ortnamnen b r inledningsvis understrykas att r enskapsf raren i Ålborg förmodligen ställdes inför svåra problem, när han skulle finna rätt stavning f r de underliga namn han hörde. Här har redan framhållits att bakom det alltför allmänna Halland sannolikt döljas för skrivaren svåruttalade namn, och man bör ha rätt att förmoda, att m ngen skeppare från Onsala fått passera såsom boende i Halland utan att socknens många underligt klingande gård- och bynamn kommit med. Det  r påfallande att denna gamla sj faransocken uppvisar endast 8 skeppare från 1575 till 1660, medan grannsocknen Släp har 144. Men Släp, som skrevs Sleb, Slebe sogen i Halland, eller Slep, var lätt att uppfatta och lätt att skriva. Förmodligen ha åtskilliga skeppare från grannsocknarna bokförts som boende i Släp. Det framgår bl. a. av att i r enskaperna f r  r 1586 finns en skeppare som s gs bo i "Halden i Sleb sogen i Halland". Men det finns intet ortnamn Hallen i Släp; däremot finns ett sådant i Onsala och ett i Vallda. I ett par andra fall, som behandlas i det följande, ha tydligen ortnamn från Släp antecknats utan att det sägs att de finnas i denna socken.

Ortnamnet Berget förekommer 2 gånger 1598 och 1 gång 1637. Det

är med till visshet gränsande sannolikhet gården Berget i Släp som åsyftas. Att namnet avser en halländsk ort sägs i räkenskaperna för 1637: ”paa Bierret i Halland”.

Båtefjord kommer näst efter Släp i frekvens; 48 skeppare höra hemma i denna ort. Namnet skrivs 1586 Buudefiord, Boudefyerde, Boudefierd, 1588 Boudefjold, Boudefiur, 1594 och 1595 Boudefiord, 1597 Buuefjoffr, 1598 Boudefiord, 1599 Buudefiord, 1601 Bouuefiord, Bounefiord, 1604 Bundefiord, 1605 Bondefiord, Bundefiord, 1606 Bundefiord, Buudefiord och 1643 Bounefior, Bouefior, Bouefiol. Bakom de olika skrivningarna är det inte möjligt att med visshet avgöra skepparnas eget uttal.³ Byn och fiskeläget Bua ligger invid den fjord, som numera kallas Båtefjord. På Kettil Clason Felterus' Karta 1652 kallas fjorden Siälåger fjol, tydligen av den närbelägna byn Skällåkra. Här skall icke det ev. sammanhanget mellan by- och fjordnamnen behandlas; det faller utanför ramen för denna uppsats.

Fjäre och Fjärås ha sammanblandats av räkenskapsföreståndaren. Ibland möta vi former som Fiere eller Fierde sogen, ibland Fiere eller Fierde herit. Ibland står endast namnet Fiere. På ett ställe står Fieresund, vilket sannolikt är hör- och skrivfel för Fieresogen. Samma år, 1597, står även Slesund, vilket säkerligen är ett fel av samma slag.

Getinge, Hanhals, Harplinge och Tölö förekomma endast en gång vardera. Vidkommande Getinge och Harplinge är detta icke oväntat, dessa socknar befinna sig icke inom det halländska sjöfartsområdet, vilket däremot är fallet med både Hanhals och Tölö. Invånarna i dessa båda socknar torde ofta dölja sig bakom det allmänna Halland.

I 1589 års räkenskaper förekommer ortnamnet Kärre i Halland. Kärre finnes som by- och gårdnamn i socknarna Fjärås, Onsala, Stråvalla och Vallda, vilka alla ligga inom det här aktuella området. Men vilken av dessa byar eller gårdar som avses, kan icke avgöras.

Löftabro skrivs oftast Löfftebroe; de små avvikelserna sakna betydelse, och det råder ingen tvekan om lokaliseringen. Även i långt senare tider ha skeppare bott på gårdarna i Löftabro, och vid tiden för den halländska havreexporten på 1870- och 1880-talen låg här i närheten en båtbygga, som nyttjades vid exporten.

De underliga proportionerna mellan siffrorna för Onsala, Släp och Tölö ha redan vidrörts ovan. Det kan knappast råda någon tvekan om att siffrorna äro missvisande. Det kan inte ha varit så stor skillnad mellan antalet skeppare i dessa tre socknar som dessa siffror visa. Säkert dölja sig, som ovan antytts, skeppare från grannsocknarna bland skepparna från Släp. Vi få dock inte förbise att räkenskaperna i Ålborg inte ge oss någon komplett uppgift om antalet skeppare i de halländska socknarna, utan endast uppgift om vilka skeppare som legat vid kaj i Ålborg. Det är tänkbart att de flesta skepparna i Hanhals, Onsala och Tölö seglat på andra hamnar än Ålborg; de seglade kanske på Östersjö- eller Nordsjö- eller Norgehamnar.

När man anträffar skrivningar som Wardeby i Halland, Worde sogen, Wajdesogen, torde man ha rätt att, som här skett, placera ifrågavarande skeppare under Vallda.

I räkenskaperna för 1595 har en skeppare som angavs höra hemma i Viske härad förts till Värö. Samma år förekomma ortnamnen Hauri och Hougrd. Hauri bör vara Hagryd i Släp och Hougrd torde avse Hovgård eller Hovgården.

Ortnamnet Höffuen i 1606 års räkenskaper kan inte lokaliseras. Högen finns i Fjärås, Lindome och Onsala, och det bör vara något av dessa namn som avses.

I 1599 års räkenskaper omnämnes en skeppare från "Bötte sogen i Halland". Någon socken eller annat ortnamn Bötte känner jag icke från Halland. Det närmaste är väl Böttö fyrplats på Styrö, vilket nämnes utan att därmed föreslå en förväxling med detta namn.

Det är lika illa med namnet Bönnerör i 1596 års räkenskaper. Det anges vara från Halland, men något sådant ortnamn finnes veterligen icke i provinsen.

Uppgifter om fartygens storlek saknas. De av skepparna erlagda avgifterna variera emellertid högst avsevärt från lägst 2 skilling till högst 26 skilling. I Aalborg bys historie I publicerar förf. bestämmelserna om storleken av de bropenge som skulle erläggas till Ålborg stad.⁴ Avgiften var för säd, mjöl och sill 1 skilling per läst men för grovt salt 1½ skilling. Det betyder alltså sannolikt att avgiften taxerats

efter lästetalet, och alldenstund avgifterna mestadels ligga vid 6, 8 eller 10 skilling, skulle det innebära ett lästetal av 6, 8 eller 10. En sådan beräkningsgrund synes naturlig med tanke på den kajplatsfartygen behövde; ju större fartyg ju större kajplats. De på Hallands landsbygd hemmahörande fartygen hade 1640–43, då vi först erhålla exakta besked om deras lästetal, en storlek som ungefär motsvarar de siffror här anförts. Vid ett par tillfällen har räkenskapsföraren antecknat att skepparen kom med en liten båt. T. ex. 1595: ”Jep Jensen i Wardberg aff en liden bod 4 skilling”. Och ”Niels Børisen i Halland aff en liden bod 2 skilling”. Den sistnämnda posten är den minsta antecknade i dessa räkenskaper. En av de högsta avgifterna erlades 1588 av Pouel Nilsen i Laholm, som betalade 26 skilling. Och 1592 erlade Tholle Bendsen i Laholm 24 skilling. Men det är inte alltid skepparna från städerna som betala de högsta avgifterna. 1596 antecknas: ”Erik Dowtsen i Were sogen i Halland 1½ mark” (= 24 skilling).

Det är omöjligt att med ledning av här föreliggande räkenskaper få någon uppfattning om vilka varuslag de halländska skepparna fraktat. Då det i några få fall antecknas något om varuslag gäller det hästar, och för dessa har skepparen fått betala särskild avgift, alltså tydligen dels för fartyget efter lästetalet och dels därutöver 1 skilling för varje häst. T. ex. år 1587: ”Las Terkelsen i Slebe sogen 8 skilling oc af 8 heste oc øg 8 skilling”. Ibland är det endast fråga om en häst, t. ex. 1588: ”Joen Christoffersen i Were sogen, hans skude oc hans hest 10 skilling”. Ibland är det förhållandevis många hästar på ett av de små fartygen, t. ex. 1592: ”Hans Olsen i Sleb 8 skilling, noch aff 14 heste 14 skilling”. Endast tre gånger förekomma uppgifter om andra varor än hästar; 1596: ”Burckart Marss i Halmsted 7 lester öl 14 skilling, for 8 lester öl 1 mark”. Och 1606: ”Thomes Hansen i Höffuen for 39 lester biug wdskebning 9½ mark”.

Vi veta genom kända förordningar att den halländska landsbygdens skeppare icke ägde laga rätt att segla med andra varor än sten och trä vid utsegling från Halland. Men vi veta även att de ofta seglade ut med barlast och togo frakt från Norge till Danmark eller andra

länder, varefter de på hösten vände hemåt med kontanter och måhända litet säd för husbehov. Men det fanns undantag. Om kungen eller någon av hans länsherrar beordrade landsbygdens skeppare att ta frakter för kronans eller länsherrens räkning, då var det tillåtet att segla med vilka varor som helst. I Varbergs läns länsräkenskaper för 1638–41 finnes bl. a. följande uppgifter:

”Öxens wdschibning aff Warberg Lehn 1640. Aprilis 26. Er wdschibet fraa Warberig som paa min stald er staldet,

Wdj Niels Oelsens skude i Onsall	32 öxen
Anders Mogensens skude	38 öxen
Anders Suensens skude	36 öxen
Anders Andersen i Huessingsöe	41 öxen
Majj 4: oc 8:	
Wdj Peder Børgesens schude	35 öxen
Per i Starregrds schude	24 öxen
Niels i Bue	28 öxen”.

Genom att jämföra dessa uppgifter med den inventering av fartygen i Varbergs län åren 1640, 1642 och 1643, till vilken jag nedan skall återkomma, finna vi att Niels Olsen, som bodde på Heden i Onsala, hade en skuta om 9 läster. Anders Mogensen (Monsen) som bodde på Råö hade en skuta om 12 läster, Anders Svensson, som bodde vid Bäckén, hade en skuta om 14 läster, Anders Andersen på Hvæssingsö hade 15 läster, Peder Børgesen ibid. 10 läster, Peder Børgesen i Staregaard 9 läster, medan Niels i Bue icke återfinnes i den ifrågavarande inventeringen. Men det är tydligt att inventeringen icke är på långt när fullständig.

En grundlig genomgång av de i Danmarks Rigsarkiv förvarade länsräkenskaperna och slottsräkenskaperna på slotten runt Kattegatt och kring Öresund torde ge en viss uppfattning om huru kung och slottsherrar utnyttjat såväl städernas som landsbygdens fartyg för allehanda frakter, inte minst för transport av byggnadsmaterial under Christian IV:s tid. Visserligen sökte kronan så långt som möjligt att transportera allt som behövdes vid tidens väldiga byggen på egna kölar, men det blev nödvändigt att därjämte anlita privata skeppare.

Då jag hittills icke haft tillfälle att genomgå på långt när hela det ifrågavarande materialet, skall här endast lämnas några exempel ur ifrågavarande räkenskaper. Under räkenskapsåret 1/5 1610-30/4 1611 anlidade slottsherren i Varberg 15 nordhalländska skeppare för bl.a. transport av byggnadsmaterial till det stora fästningsbygget. Anders Svendsen i Rya (Frillesås) transporterade 45 läster kalk från Akershus i Norge till Varberg, Olle Andersen i Runsås (Onsala) 900 st 5-punds kanonkolor från Köbenhavn till Varberg, Gudmund Olsen i Skårby (Tölö) 37 läster kalk från Akershus till Varberg, Bendt Andersen i Eskatorp (Fjärås) 25 läster kalk från Akershus till Varberg, Bendt Andersen i Hede (Tölö) 29 läster kalk från Akershus till Varberg, Anders Suendtsen vid Löftabro (Stråvalla) 25 tolfter plankor och 115 tolfter bräder från Akershus till Varberg, Mattis Potent i Varberg transporterade div. varor från Köbenhavn till Falkenberg, Peder Simonsen i Eskatorp 45 läster kalk från Mariager kloster till Varberg, Peder Børgesen i Storegården (Onsala) 41 läster kalk från Akershus till Varberg, Anders Torkelsen i Nortorp (Landa) 65 läster kalk från Mariager kloster till Varberg, Jens Clausen i Nyby (Ny Varberg) 140 tolfter plankor från Akershus till Varberg, Suend Torkildsen i Nortorp (Landa) 61 läster kalk från Mariager kloster till Varberg, Wter Dirichsen i Varberg 27 läster kalk från Mariager kloster till Varberg, Anders Bendtsen i Galtabäck (Tvååker) div. varor från Köbenhavn till Falkenberg, Olle Bundesen i Eskatorp 54 läster kalk från Mariager kloster till Varberg, Jens Pedersen i Varberg 103 tolfter plankor från Akershus till Varberg. I räkenskaperna anges naturligtvis även den ersättning som utbetalts till vederbörande skeppare.

Mot slutet av 1630-talet möta vi skeppare, som kunna identifieras med hjälp av den inventering jag strax återkommer till. Där är t. ex. i länsräkenskaperna för 1639-40 Tore i Maae, som med sin skuta transporterat 306 lass ved från Varberg till "kongens wedhaffue" i Köbenhavn. Denne Tore är identisk med inventeringens Thore Mogensen i Maae, som hade en skuta om 14 läster.

Det vore oförsiktigt att draga några slutsatser om skutornas dräk-

tighet med ledning av de uppgivna varumängder som transporterats. Räkenskaperna uppge nämligen ytterst sällan huruvida bokförda utgifter för frakt avse en eller flera resor. Dock kan man i flera fall vid jämförelse med lästetalet i den nämnda inventeringen konstatera att den utbetalade summan måste utgöra likvid för två eller flera resor.

I den mån kvittenser tillhörande räkenskaperna äro bevarade, finner man där ofta noggranna och detaljrika uppgifter.

Även tullräkenskaperna, som fördes av städernas byfogdar, ge ofta goda upplysningar om fraktfarten.

De omfattande slotts- och länsräkenskaperna, liksom även byfogdarnas tullräkenskaper borde systematiskt genomgås.

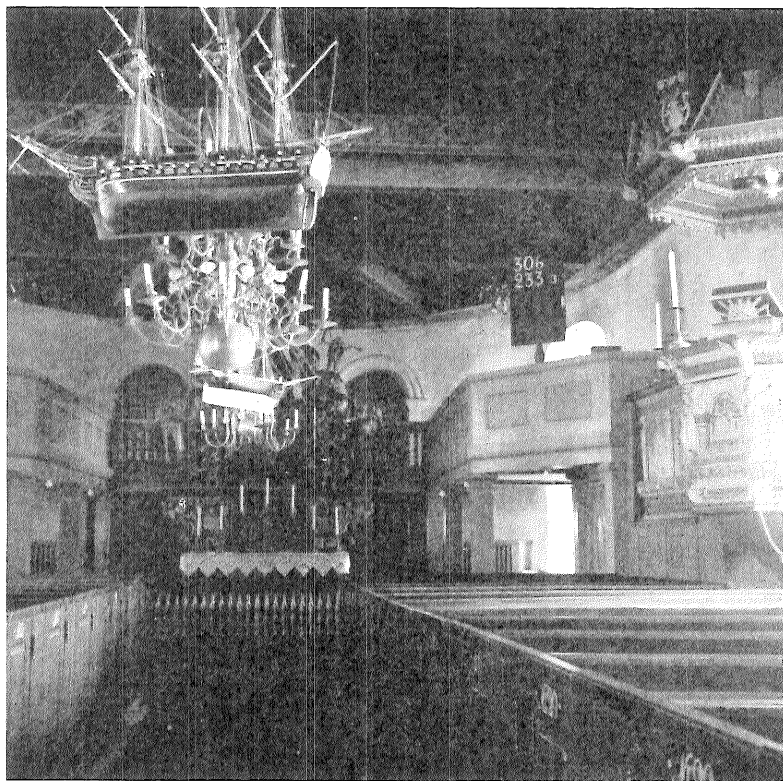
Inventeringen av skutor i Varbergs län.

Den 28 januari 1631 utfärdades en förordning om en skatt på fartyg för att erhålla medel till uppbyggande av fria bostäder för båtsmän: "Da hafver vi blant andet och med voris rigens raads raad och samptycke for got anset til saadand voningers opbyggelse udi nestfylgende trei aar at lade opberge ved voris tolder af alle skibe, kreier, skuder och ferge, som enten her udi vore riger och lande och underliggendis öer hiemme [ere] eller och rederne hafver paa de steder, som de hiemme hafver, aarlige af hver lest de drechtige ere, en half rixort — —" ⁵

Denna förordning förnyades sedermera den 17 april 1634 och den 24 januari 1641, båda gångerna för sex år framåt.

Det ålåg tullverket att ansvara för upptagande av den ifråga varande avgiften i städerna, men på landsbygden, där ingen tullpersonal fanns, ålåg det läns herrarna att ansvara för inventering av befintliga fartyg och upptagning av den stadgade avgiften.

I länsräkenskaperna för Varbergs län på Rigsarkivet i Köbenhavn ha handlingarna rörande inventering av skutorna i länet bevarats fullständigt för räkenskapsåret 1640-41. Inventeringen är utförd 1640. För socknarna Fjärås, Hanhals, Tölö, Elfsåker, Frillesås, Landa och

Onsala kyrka. Interiör. – Kyrkan är medeltida. Takmålningar och större delen av inredningen är från 1600-talet. Votivskeppen och ljuskronorna äro gåvor av sjökaptener från socknen. Över kyrkans altare och kor sträcker sig en läktare, som kallas "kaptensläktaren". När en fartygsbesättning kom hem för vintern någon gång i november eller december, offrade hela besättningen till kyrkan efter vars och ens inkomst. Därefter gick hela besättningen med kaptenen i spetsen upp på kaptensläktaren och satt där, med ansiktena vända mot församlingen, under första gudstjänsten efter hemkomsten. Kaptensläktaren är unik för Sverige. – Foto förf.

Interior of the church at Onsala (Halland), a typical sailors' church, with ex-voto shipmodels and chandeliers, given by sailors. In the gallery sat the captains and their crews the first sunday when home from sea in winter.

Värö föreligger en prydlig renskrift. För socknarna Onsala, Släp och Vallda föreligga originalhandlingar, utskrivna av någon bland de män, som utsetts att inventera fartygsbeståndet i resp. socken.

Den ovan nämnda renskriften har följande ingress:

”Regnskab paa skuderne och deris dregtighed wdi Fiere och Wiske herreder effter fire mands taxering wnder deris forsegling, huar lest beregnet till en half rix ort effter Hans Maytz wdgifffuen breff, fra Philippi Jacobi 1640 till 1641.”

Därefter följa så uppgifterna om de nämnda sju socknarna. Egenomligt nog har man icke tagit med Stråvalla, där det dock veterligen fanns fartyg, bl.a. vid Löftabro (som förts till Frillesås) och icke heller Ölmevalla, där det även fanns fartyg.

Inventeringen följer här:

[Fiere herrit]

Fieraas sogn

Niels Helleesen i Esketorp	18 lester
Thore Mogensen i Maae	14 ”
Böre Pedersen i Össlöf	7 ”
Mogens Böresen i Karsholt	9 ”
Böre Olsen i Wallbye	2 ”

Hanhals sogn

Haagen Lauritzen i Grisle	13 ”
Adtzers i Hanhals	6 ”
Böre Olsen i Stigetorp	2 ”
Anders Joensen i Settinge	2 ”
Laurids Böresen i Wlsbeck	2 ”

Thölle sogn

Peder Böresen i Blixeröd	15 ”
Jens Olsen i Blixeröd	13 ”
Michels i Gröninge	13 ”
Arffued Laursen i Koebjerg	14 ”
Peder Helleesen i Kolde	12 ”
Anders Andersen i Huarle	12 ”
Thorckilds i Skorbye	12 ”

Elsager sogen

Anders Andersen wed Kircken	13 lester
Thorbiörn i Allefors	13 „
Anders Pedersen i Allefors	12 „
Anders Böresen i Leerbjerg	11 „

Frillisaas sogen

Anders Joensen wed Löfftebro	17 „
Böre Andersen paa Kollen	17 „
Suend Joensen paa Kollen	9 „
Suend Andersen paa Halden	17 „
Brönnild i Musseröd	15 „
Kield i Rye	18 „
Pellis skude wed Stetten (nu Stocken)	14 „
Laurids Olsen i Frillisaas	3 „
Thorbiörn i Hullen	1½ „

Lande sogen

Hans Mogensen i Burekolde	1½ „
Böre Ebbesen i Buraas	2 „

Wiske herrit*Were sogen*

Biörn Bentsen i Bue	14 „
Oluff Nielsen i Bache	14 „
Lauritz Lauritzen i Bache	12 „
Lauritz Biörnsen i Hoffgaard	12 „
Oluf Bentzen paa Wendelsöe	14 „

Därmed avslutas den renskrivna texten till 1640 års inventering. De tre mest betydelsefulla socknarna, där det största fartygsbeståndet denna tid, liksom senare, fanns, äro icke medtagna i den föreliggande renskriften. För dessa socknar ha emellertid originalinventeringarna för åren 1640, 1642 och 1643 bevarats. De finnas liksom ovan återgivna renskrift i *lensregnskaber for Varberg len 1640-1643*. För att klart belysa de betydande avvikelserna mellan de tre inventeringarna har jag här nedan tagit med alla de förekommande personnamnen i bokstavföljd efter förnamnen. En rad fall av avvikelser i namnformer e. d. redovisas i noter. Originallets stavning följes.

Onsala

<i>Fartygsägares namn och hemvist</i>	<i>Lästetal åren</i>		
	<i>1640</i>	<i>1642</i>	<i>1643</i>
Anders Andersen paa Öen	15		10
Anders Arffuesen paa Öen ⁶		15	
Anders Börgesen paa Öen	12	12	
Anders Haagensen i Runsaas	2		
Anders Hansen i Skallegaard	10	10	
Anders Mogensen paa Knabbirgaard ⁷	12	12	14
Anders Nielsen paa Rösen, en baad			2
Anders Oelsen paa Storegaard	8	12	8
Anders Pedersen paa Storegaard			12
Anders Suendsen wed Bechen		14	7
Anders Söffrensen paa Rösen		2	
Benct Andersen i Kiöbsted	9	9	9
Biörn paa Hallen ⁸		12	12
Biörn Pedersen i Storegard		12	12
Böre Nielsen paa Heden	8		
Börge Andersen paa Hammerkölle	8	8	8
Börge Pedersen i Gullekölle	6	5	12
Chremend Andersen wed Becken	6		
Chresten Hansen paa Rösen		12	16
Ebbe Andersen i Kiöbsted	8		4
Erich Andersen i Skielleröd	4		
Erich Arffuesen i Hunsaaas		2	
Erich Erichsen i Hestered		2	
Erich Pedersen i Stenkilsaaas	5	5	
Guldbrand Andersen i Bassaaas	4	4	
Hans Bentzen wed Mosen			5
Helle Martesen i Hesteröd ⁹	5	1½	8
Helle Mortensen i Lunden, en baad			1½
Helle Nielsen paa Högaas		6	
Jens Erichsen paa Holtet, en baad			2
Jeppe Lauffuesen wed Ledet	12	12	12
Lars Nielsen paa Einen			12
Mogens Kiølsen i Skielleröd			16
Mons Laursen i Boeraas	2		
Niels Erichsen paa Holtet			12
Nils Laffrensen i Haffuen ¹⁰	10	10	22
Niels Matsen i Bassaaas		3	
Niels Olesen paa Heden	9	9	9
Olle Andersen i Runsaas	6	6	6
Olle Haagesen wed Bechen ¹¹	2	2	2

<i>Fartygsägares namn och hemvist</i>	<i>Lästetal åren</i>		
	<i>1640</i>	<i>1642</i>	<i>1643</i>
Olle Jensen i Raaøe ¹²	14	14	14
Olle Nelsen paa Heden	2	2	
Olle Nilsen i Seffuekolle	4		
Olle Sörensen paa Rösen ¹³	5	5	2
Peder Biörnsen paa Rösen			3
Peder Böresen paa Rösen ¹⁴	3		
Peder Børgesen paa Öen	10	10	10
Peder Børgesen i Staregard	9	9	3
Peder Nielsen i Bassaas	2		2
Suend Andersen paa Öen	11	11	11
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Antal fartyg s:a	31	31	32

Släp

Anders Andersen i Buekier	3		9
Biörn Helleesen paa Kollen		3	3
Bugge i Mallwig			16
Böre Börsen i Gundal			3
Böre Oelsen i Gundal	3		3
Böre Torsen i Gundal	7	7	7
Börge Skomager i Kywig		3	
Börge Sock i Kywig		3	
Hans Boesen i Siörwalle	7		
Hans Larsen i Mallwig	3		
Matz Buggesen paa Kollen	3		
Mogens Torsen paa Bierget		14	14
Niels Börsen i Kulekier	8	8	8
Oluf Hansen paa Særøe		7	3
Oluf Sörensen i Guntofft		7	7
Peder Nielsen wed Lien	3	3	
Peder Torchelsen paa Særøe	7	7	7
Suend Börsen i Siörwalle	7	7	7
Suend Helleesen i Kywig	8	8	8
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
Antal fartyg s:a	11	12	13

Vallda

Anders Börsen i Weyl-Aas	16		
Anders Börsen i Ysby	16		
Anders Hansen i Brönnome			17

<i>Fartygsägares namn och hemvist</i>	<i>Lästetal åren</i>		
	<i>1640</i>	<i>1642</i>	<i>1643</i>
Anders Larsen i Eng-Aas			2
Anders Larsen i Keldsgaard		16	
Anders Matzen i Lunde			16
Anon Erichsen i Bröneme, en fiskeskude	3		
Biörn Swendsen i Westergord i Lunde, en liden bod	1	1	
Böre Erichsen i Westergord			16
Böre Nielsen i Wraaen	11	11	10
Börge Larsen i Lunnen		16	16
Erich Hansen i Grepaas		6	6
Hans Larsen i Eng-Aas	10	10	10
Hans Nielsen i Wraaen, en gammel wdselit fiskeskude	2	2	2
Helle Nielsen i Boll	5	6	
Jens Andersen paa Toraas ¹⁵	11	11	11
Jens Torbiörnssen i Grepaas, en fiskeskude	3	3	3
Knud Henrichsen i Sletholt	6		
Lars Oelsen i Walde	8	8	8
Matz Andersen i Mellemgorden i Ysby		16	16
Mogens Jensen i Ysby			16
Niels Erichsen paa Hallen	10	10	
Niels Erichsen i Lunde			16
Oluf Alfsen i Toraas	12	12	12
Oluf Andersen i Westergorden i Buerne	16	16	16
Oluf Erichsen paa Gierdet ¹⁷		10	16
Peder Andersen i Ysby ¹⁸	16	16	16
Peder Börsen			14
Peder Erichsen paa Gierdet	10		
Peder Nielsen i Norby ¹⁹	6	6	6
Suend Assersen i Walde	6	6	6
Suend Erichsen i Bache	16	16	
Suend Knudsen i Buerne	16	16	16
Suend Tholdsen i Walde	16		
Antal fartyg s:a	22	21	23

När inventeringarna för de tre åren 1640, 1642 och 1643 ställas invid varandra få vi ett starkt intryck av rörlighet i äganderättsförhållandena. Samme man återkommer inte ofta med samma lästetal under alla de tre åren. Och när det förekommer, veta vi icke om

det ens i dessa fall är samma fartyg alldenstund fartygens namn inte nämnas, även om det är möjligt, kanske sannolikt.

Vi måste räkna med ett stort bortfall av fartyg genom kaperier och förlisningar, vilket det tidiga svenska arkivmaterialet klart visar. Svenskt arkivmaterial visar även att det rådde stor och livlig omsättning på de halländska fartygen.

Vi måste även hålla i minnet att äganderätten till fartygen vanligen fördelades på flera personer, d.v.s. 4, 5 eller flera personer hade andelar i ett eller flera fartyg, ett förhållande som man brukar kalla *partrederier*. Det är följaktligen sannolikt att här ovan angivna personer icke äro ensamma ägare av de inventerade fartygen. De namngivna personerna kunna stå som representanter för resp. partrederier, eller också äro de fartygens skeppare – det sistnämnda syns mig mest sannolikt.

Vid tolkningen av här berörda arkivmaterial är det angeläget att söka fastställa det verkliga antalet halländska skeppare, som förekomma i Ålborgs räkenskaper. Olika räkenskapsförare och skrivare ha nyttjat olika stavningsnormer och uppfattat person- och ortnamn olika. Återgivningen i räkenskaperna vittnar om svårigheterna.

Vad man med visshet kan säga redan nu är, att samme skeppare ofta gjort flera resor. Huru många resorna varit, är på grund av ovan relaterade förhållanden vanskligt att avgöra.

De halländska skepparnas fraktfart för kronans räkning är vida noggrannare bokförd, så långt mina undersökningar hittills nått. Det är dock, så vitt man kan se, ett mindre antal halländska fartyg som anlitats av slottsherrarna. Här torde dock finnas vissa möjligheter till identifikation mellan åtminstone några av skepparna i Ålborgs räkenskaper och de i kronans tjänst seglande halländska skepparna.

Inventeringarna av fartygsbeståndet i Varbergs län visa att sjögående fartyg registrerades i Viske och Fjäre härad. Det framgår dock av uppgifter i länsräkenskaperna rörande frakter för kronans räkning, att det även i Himle härad, exempelvis i Galtabäck måste

ha funnits fartyg som kunnat segla till Köbenhavn. Trots uppenbara brister är emellertid inventeringsmaterialet för åren 1640, 1642 och 1643 den viktigaste källan för kännedom om det halländska fartygsbeståndet på 1640-talet, strax före Hallands införlivande med Sverige. Materialet är emellertid alls icke så entydigt som tidigare antagits. En närmare granskning och analys torde kunna ske vid jämförelse med det äldsta svenska arkivmaterialet. Härvid bör även jämförelser med kronans befraktningar och räkenskaperna från Ålborg kunna vara av värde.

Kanske skulle en granskning av bevarat material i danska arkiv ge ännu flera uppgifter rörande halländsk sjöfart? Det här ovan avhandlade materialet är, trots sin begränsning, av det allra största värde för kännedomen om halländsk seglating under Hallands danska tid.

NOTER

¹ Ålborg kærnerregnskaber, sign. i Landsarkivet D 1-808, 809, 810.

² P. C. Knudsen, Aalborg bys historie. I. Aalborg 1931. På s. 51-89 citeras Aalborg bys vider og vedtægter, varunder på s. 69 stadgas huru mycket "alle fremmede Kjøbmand som udskibe deres Gods paa Aalborg Bys Hoved og Bolværk", skola betala i bropenge. Därefter följer: "Bropendinge til byen", och detta är tydligen de avgifter som i räkenskaperna bokföras såsom en byns inkomst av skepparna såsom bropenge. Dessa bropenge utgå med 1 skilling för 1 läst av "korn, mel eller sild", men med 1½ skilling för 1 läst grovt salt.

³ Bortsett från att Boudefjord etc. anges vara i Halland, har jag på fråga hos professor Peter Skautrup fått besked att namnet icke kan finnas i nuvarande Danmark. Det måste då avse Båtefjord i Värö socken i Halland; och invid denna fjord ligger byn och fiskeläget Bua.

⁴ Aalborg hist. s. 69. Jfr not 2.

⁵ Citat efter V. A. Secher, Forordninger, recesser --- 1558-1660, IV: 526-527.

⁶ Arffuesen är ev. felskrivning för Andersen. I så fall avse de båda namnen samma person. I dessa listor skrives genomgående Öen för Hwässingsö, som eljest förekommer vid samma tid.

⁷ Nu Knapegård. 1640 står Raagaard, 1642 står Raaöe och 1643 Knabbirgaard, men det är samme Anders, ty Knapegården är nr 2 i Råö by.

⁸ 1643 står "to skuder, den ene 4 den anden paa 8".

⁹ 1643 står "en baad 2 och en skude 6".

¹⁰ 1643 står "2 skuder".

- ¹¹ 1643 står "en baad".
¹² 1643 står Olle Jensen i Knabgard (= Knapegården, som är nr 2 i Råö by).
¹³ 1640 står "Olle Sörensens paa Röss" och 1643 "Olle Söffrensens paa Rösen".
¹⁴ Identisk med föregående?
¹⁵ Så 1640 och 1643, men 1642 står endast "i Walde".
¹⁶ 1642 står endast "i walde".
¹⁷ 1643 står endast "Oluff paa Gierdet".
¹⁸ 1642 står "Mellomgorden i Ysby".
¹⁹ 1640 står endast "i Walde".

THE HALLAND SHIPPING IN DANISH PUBLIC RECORD OFFICES

Summary

North of the river Viskan the coastal land in the province of Halland is made up of cliffs and barren soil. The farmers along the coast had insufficient means of livelihood, and because of that they had to supplement their farming by means of seafaring.

In Swedish sources we find accounts of these seafaring farmers from about 1670 onward. But in the Landsarkiv (provincial record-office) of Viborg in Denmark there are accounts from the town of Ålborg between 1575 and 1660, and here we find that many sea-captains from Halland paid harbour-dues at Ålborg. This is the oldest known source where sea-captains from Halland are mentioned.

In the Danish Public Record Office we meet sea-captains from Halland who with their small vessels transported building materials to the big new castles in Halland between 1600 and 1645. In the same Record Office there are inventory lists of all vessels in the north of Halland, dated 1640, 1642 and 1643. The farmers possessed shares in the vessels, and it is interesting to observe how the ownership of the vessels changed from year to year. From later Swedish sources we find they bought and sold vessels very often.

These Danish sources are very valuable for our knowledge of the sea trade in the north of Halland before 1645, when Halland became a province of Sweden.